

7. Vznik a vývoj členu určitého a neurčitého

1. Člen určitý < illu(m)
2. Člen neurčitý < unu(m)

Ad 1.

1. proces „desémantizace“ (gramatikalizace) deiktického *ille*;
2. morfologický vývoj členu určitého.

Ad a)

- Lat. *ille* je deiktickým výrazem (ukazovacím zájmenem): odkazuje k něčemu nebo někomu *vzdálenému* jak od mluvčího, tak od adresáta (vs. *iste* - vzdálené mluvčímu, ale blízké adresátovi; vs. *hic* vzdálené adresátovi, ale blízké mluvčímu).
- Tato deiktická funkce se oslabuje a *ille* se stává anaforickým výrazem (což je funkce, kterou měla druhá skupina ukazovacích zájmen klas. lat. *is, idem, ipse*). (Doklady z pozdní lat. srov. Novotný, Fr. *Historická mluvnice latinského jazyka* 2, § 490-493)
- Jako deikticko-anaforický výraz předpokládá „společný referenční rámec“ (*presupposizione comune*), který už nemusí být dán pouze prostorově. Předpokládá adresátovu znalost předmětu či bytosti, ke které se referuje.
- První atestace už od 6. stol. a v 9. stol. jasným dokladem: *non dicere ille secreta a bboce (Graffito di Commodilla)*.
- Vznik členu - vysvětlení čistě pragmatické vs. typologické (aktuální členění vs. syntax)
- Vliv řečtiny? (viz Novotný, *ibid.*)
- Obecná otázka *gramatikalizace*.

Ad b)

Ve st. tosk.: *lo, la, li, le* < illu(m), illa(m), illos (popř. illi), illas (popř. illae)

- tvar *lo* převažoval, hlavně po *r* (per li cerchi), nebyl vázán na fonetické okolí.
- tvary *il* a *l* byly pozičními variantami: po předcházející samohláске (dopo 'l pensiero, mostrano ben che 'l core ...)
- tvar *li* podobně jako *lo*; *gli* < po palatalizaci před samohláskou, odtud dnešní distribuce; *i* po palatalizaci a následné eliminaci souhlásky.
- Souvislost s dnešní distribucí *lo - gli + s(C)*: *lo* před *s(C)* mělo funkci protetické samohlásky (např. *lo specchio - ispecchio*); *gli ispecchi* > *gli specchi* (po eliminaci protetické souhlásky se generalizuje v této pozici; není vynucena souhláskovou skupinou!)
- vedle *il* také *el*; analogicky pak plurál *ei* > *e'* > *e* (vše uvidíme v LS - četba)

Ad 2.

- a) desémantizace číslovky *unus*;
- b) morfologický vývoj - jasný.

Ad a)

Údajné doklady „potřeby neurčitého členu“ již v pozdní lat.? (Srov. Hamplová, *Nástin ...*, s. 70), spíše pozdnělatinský úzus ve smyslu neurčitého zájmena „nějaký“ (srov. Zavadil, *Vývoj ... II*, s. 85; nejlépe již Novotný, § 514-516) - takto *unus* alternuje s *quidam* (ve Vulgátě):
...et accessit ad eum *una* ancilla dicens (Matouš, 26, 69)
...Quem cum vidisset ancilla *quaedam* sedentem...(Lukáš, 22, 56)
(taky vliv řečtiny? - Novotný naznačuje)

Ve vývoji románských jazyků se gramatikalizuje později (srov. Maiden, s. 121; příklady z *Novellina*):

...donami cavallo da cavalcare...

...brigata di chavalieri cienavano...

(další dobré téma diplomku ...)

8. Utváření pronominálního systému

1. osobní zájmena
 - a) podmětové tvary
 - b) předmětové tvary
 - c) pozice zájmen
2. přivlastňovací zájmena
3. ukazovací zájmena
4. vztažná, tázací a neurčitá zájmena
5. Zájmena „adresná“, „oslovovací“ (viz Hamplová, *Nástin...*, s. 76)

Ad 1.

a) podmětové tvary

ego > *eo > io

tu > tu

nos > noi

vos > voi

3. os. sg.	3. os. pl.	
(ille) > *illi (analogie s <i>qui</i>) <i>elli, egli, (ei)</i>	(illi, illos) > <i>egli > eglino</i>	LORO < illorum (galorom. původu)
(*illui, analogicky k <i>cui</i>) > <i>lui</i> (původně předmětový tvar)		
(illam) > <i>ella</i>	(illae, illas) > <i>elle > elleno</i>	
(*illae > *illaei) > <i>lei</i>		
(ipsum) > <i>esso</i> , (ipsam) > <i>essa</i>	(ipsi, ipsos) > <i>essi</i> , (ipsae, ipsas) > <i>esse</i>	

Ve st. jazyce jsou ještě *proklitické tvary podmětových zájmen*:

<i>i, e</i> (< <i>io</i>)	<i>nu</i> (< <i>noi</i>)
<i>tu, t'</i> (< <i>tu</i>)	<i>vu</i> (< <i>voi</i>)
<i>gli, el, ei, e'</i> (< <i>elli, egli</i>), <i>la</i> (< <i>ella</i>)	<i>e</i> (mask.), <i>le</i> (fem.)

b) předmětové tvary

- přízvučné (*me, te, lui, lei, loro*);

- nepřízvučné:

(<i>mihi, me</i>) > <i>mi</i>	(<i>nobis, nos</i>) > <i>no, ne</i> (< 1. analogicky k <i>me, te</i> ; 2. < <i>inde</i>), <i>ci</i> (< <i>ecce - hic, hince</i>)
(<i>tibi, te</i>) > <i>ti</i>	(<i>vobis, vos</i>) > <i>vo, vi</i> (< <i>ibi</i>)
AKUZATIV: (<i>illum</i>) > <i>lo, il</i> (před souhláskou a po samohlásce, podobně jako člen), (<i>illam</i>) > <i>la</i>	(<i>illos, illas</i>) > <i>li, gli, le</i>
DATIV: (<i>illi</i>) > <i>li</i> (mask. + fem.), > <i>gli</i> , (* <i>illae</i>) > <i>le</i>	(<i>illis</i>) > <i>li, gli</i> ; (<i>illorum</i>) > <i>loro</i>

c) pozice zájmen:

1. Zákon Toblerův-Mussafiův: nepřízvučná zájmena nemohla stát na začátku věty před *slovesem* (v proklitické pozici) → mohla být pouze v *enklitickém* postavení:

...*dissemi* che ad Alexandro andava perché li donasse... (Novellino)

...e *donommi* questo arco e questa saetta, e *dissemi*... (Boccaccio, *Filocolo*)

...ma se me ne avanza, *darolti* tutto quel ch'omai aspetto... (Boccaccio, *Comedia delle ninfe fiorentine*)

...si rallegrò e prese l'una pietra, e *miselasi* in mano...(Novellino)

atd.

- Změna slovosledu: OV → VO; nepřízvučná zájmena se tak dostávají na začátek věty, odkud jsou „vytlačena“;
- Zajímavý vývoj florentština vs. literární jazyk (srov. Maiden, s. 173): enklize zůstává ve florentštině i po 16. st., zatímco literární jazyk umožňuje proklizi (souvislost s obligatorními podmětovými *proklitickými* zájmeny, tj. finitní tvary sloves vždy předcházelo zájmeno vs. současná italština)

2. Sekvence několika zájmen:

- kolem 13. st. je ve florentštině základním sledem: 1. *přímý předmět* - 2. *nepřímý předmět*: (viz výše: *darolti*, *miselasi* vs. *te lo darò*, *se la mise*), výjimkou je *gli + ne* (*ne* < *inde prý* původně bylo přízvučné, proto jiná sekvence). Jak a kdy dochází ke změně (viz LS, dějiny jazyka - Duecento-Trecento) - ve hře je: 1. vliv jiných tosk. dialektů (zejména sienštiny); 2. strukturální změna - proklitická pozice slovesa součástí jeho „morfosyntaktického prostoru“, takže předmět přímý se musí dostat „blíž“ ke slovesu (srov. Maiden, s. 174-177).

Ad 2. Posesiva:

meu(m) > *mio*

tuu(m) > *tuo*

suu(m) + *eius* > *suo*

nostru(m) > *nostro*

vester > *voster* (u Plauta) > *vostro*

sui, *suae* > *suoi*, *sue* (→ *illorum* > *loro*)

(opět viz LS - dějiny jazyka)

Ad 3. Ukazovací zájmena:

Lat. systém tří demonstrativ - *hic*, *iste*, *ille* nezachován: 1. *Z ille* se stal člen; a ve složeninách

2. *Iste* využito ve složeninách, 3. *Hic* zaniklo, nebo taky ve složeninách. Složeniny = nová italská demonstrativa:

ecce + iste > *(*ec*)*cu(m)* + *istu(m)* > *questo* (blízkost k mluvčímu - „proximální“)

ecce + ille > *(*ec*)*cu(m)* + *illu(m)* > *quello* (vzdálenost od mluvčího - „distální“)

ecce + te + iste > *(*ec*)*cu* + *te + istu(m)* > *cotesto* (*codesto*) (blízkost k adresátovi)

(některé složeniny doloženy např. v Plautově jazyce: *eccillum*, *eccillam* atd.; srov. Pultrová - Urbanová - Malá - Šubrt, *Archaická latina*, Praha: Karolinum, 2006, s. 160)

(Zajímavý vývoj - schéma redukce původně „trojhodnotového“ systému?)

Další historické tvary:

questi, *cotesti*, *quelli* (< *illi*, *isti* analog. *qui*) - jen životný referent

analogické tvary *costui*, *costei*, *costoro*

(další příklady a etymologii, viz Hamplová, *Nástin ...*, s. 78-79)

Ad 4. Vztažná, tázací a neurčitá zájmena:

che < quem + quid (st. it. *ched* < *quid*)

chi < qui

il/la quale, i/le quali < qualis

nulla < nulla(m) re(m)

niente < *ne + gente(m), popř. *nec + ente(m)

nessuno < nec + ipse + unu(m)

chiunque, qualunque atd. < x + *umquam*

cadauno < kata (řec. distributivní κατά) + unu(m)

(další př., viz Hamplová, s. 80-82)